

مفاهیم و اصطلاحات به کار رفته در کتاب

کلمه / مفهوم	توضیح
آتمسفر	لایه شفاف گازی شکل اطراف زمین به قطر حدود ۱۰۰۰ کیلومتر را اتمسفر گویند که از نظر فیزیکی و شیمیایی به لایه های مختلف از پایین به بالا تقسیم می شود.
آب شیرین	آبی که مقدار املاح و رسوبات آن به قدری کم باشد که برای نوشیدن یا آبیاری مزارع مناسب باشد.
آبیاری	رسانیدن آب به مزارع به شیوه های مختلف در زمان مورد نیاز گیاه.
آبیاری تحت فشار	نوعی روش آبیاری است که در آن به منظور صرفه جویی در مصرف، آب را بر اساس برنامه ریزی و زمان بندی خاص به صورت بوذر و تحت فشار به گیاهان می رسانند. معمولاً در این روش، آبیاری در زمان های گرم و آفتابی روز انجام نمی گیرد.
آذرخش / صاعقه	تخلیه الکتریکی بین دو توده ابر یا بین ابرهای باردار و زمین است که به شکل جرقه یا درخششی در آسمان دیده می شود. آذرخش معمولاً با سروصدایی شدید همراه است که «رعد» نامیده می شود. به هنگام اصابت آذرخش به زمین، ترکیب گازهای موجود در اتمسفر تغییر می کند؛ یعنی اکسیژن می سوزد و مقدار آن کاهش می یابد و اما میزان ازت هوا بیشتر می شود.
آلودگی آب	تغییر کیفیت آب به شکل آلودگی فیزیکی، شیمیایی یا میکروبی که باعث می شود آب غیر قابل استفاده، خارج گردد. تغییر رنگ، بو، دما و شکل ظاهری آب نشانگر آلودگی آن است.
آلودگی حرارتی	افزایش دمای آب به نحوی که قابل استفاده نبوده و لازم است تا برای استفاده مجدد آب را خنک کنند.
ابر کومولوس	ابرهایی به شکل توده ای یا شبیه به گل کلم را گویند که نشانگر گسترش عمودی ابرهاست.
اثر گلخانه ای	ممانعت از برگشت انرژی حرارتی زمین به وسیله گازهای موجود در اتمسفر زمین را اثر گلخانه ای می گویند که باعث افزایش دمای زمین می شود.
اقلیم / آب و هوا	شرایط جوی حاکم بر یک منطقه در مدت زمان طولانی را آب و هوا یا اقلیم آن منطقه می گویند.

اهمیت و فواید اقیانوس‌ها

اقیانوس‌ها بزرگ‌ترین و پابدارترین بوم سامانه‌ها بر روی زمین‌اند. در واقع کره زمین، یک اقیانوس عظیم است و قاره‌های مختلف به صورت جزایری در درون آن قرار گرفته‌اند. درون اقیانوس‌ها جهان شگرفی وجود دارد که نمونه‌های آن در سطح خشکی کمتر دیده می‌شود. نقش اقیانوس‌ها در تعادل آب و هوای کره زمین، بارش باران و برف، وزش بادهای، تعادل درجه حرارت زمین و غذای انسان‌ها انکارناپذیر است. اقتصاد بسیاری از کشورهای جهان به اقیانوس‌ها و دریاها وابسته است. اقیانوس‌ها مانند گنجینه‌های بزرگ، محل ذخیره منابع و معادن مختلف است. امروزه دریاها و اقیانوس‌ها مهم‌ترین راه ارتباطی میان قاره‌ها و کشورها هستند. علاوه بر آن نقش اقیانوس‌ها از نظر نظامی و سیاسی، گردشگری، صنایع بزرگ و تحقیقات علمی بر کسی پوشیده نیست. در درون اقیانوس‌ها جریان‌هایی وجود دارند که به آنها جریان‌های دریایی می‌گویند. اگرچه عوامل مختلفی در ایجاد جریان‌های دریایی نقش دارند، ولی سهم بادهای غالب بیشتر است. اختلاف چگالی آب دریاها سبب حرکت آن می‌شود و جریان‌های اقیانوسی را به وجود می‌آورد. در دریای مدیترانه میزان تبخیر بیشتر از آبی است که به وسیله رودها و باران وارد این دریا می‌شود. در نتیجه برای جبران این کمبود آب اقیانوس اطلس در سطح به طرف دریای مدیترانه حرکت می‌کند. جایی که دو جریان اقیانوسی از هم دور می‌شوند آب‌های اعماق به سطح می‌آیند. بدون جریان‌های اقیانوسی، جریان حیات موجودات از حرکت می‌افتد. جریان‌هایی که از سمت استوا به سمت قطب حرکت می‌کنند جریان‌های گرم اقیانوسی مانند گلف استریم هستند. اما جریان ایشیو و هومبولت سردند. خواص فیزیکی آب اقیانوس‌ها متفاوت است. از جمله آنها می‌توان به چگالی، صوت عبور نور و نقطه ذوب اشاره کرد. میزان شوری آب دریاها ۳۵ گرم بر هر لیتر است. مقدار املاح آب اقیانوس‌ها و دریاها از نقطه‌ای به نقطه دیگر متفاوت است. در آب دریا بیش از ۷۰ نوع عنصر مختلف وجود دارد. کلراید، سولفات، کلسیم، سدیم، منیزیم و بتاسیم حدود ۹۹ درصد املاح آب دریاها را تشکیل می‌دهند.

در سطح سیاره زمین پنج اقیانوس بزرگ وجود دارد. نزدیک‌ترین آنها به کشور ما، اقیانوس هند است. اقیانوس هند از شمال با آسیا و از جنوب به قاره جنوبگان و از غرب با آفریقا و از شرق با استرالیا محدود می‌شود. بیشتر وسعت این اقیانوس در منطقه حاره است. ماداگاسکار، مالدیو و سری لانکا، مهم‌ترین کشورهای جزیره‌ای‌اند که درون این اقیانوس قرار دارند. اقیانوس هند، ۲۰ درصد از سطح کره زمین را فراگرفته است و گرم‌ترین اقیانوس جهان است. خلیج فارس و دریای عمان در حاشیه این اقیانوس قرار دارند. بادهای باران‌آور موسمی که تمام شبه‌قاره هند را تحت تأثیر قرار می‌دهند در این اقیانوس شکل می‌گیرند.

دومین اقیانوس بزرگ جهان اطلس نام دارد. این اقیانوس قاره‌های آفریقا و اروپا را به قاره آمریکا وصل می‌کند. درازای این اقیانوس از جنوبگان تا اقیانوس منجمد شمالی است. اقیانوس اطلس از طریق تنگه جبل الطارق با دریای مدیترانه ارتباط دارد. همچنین از طریق تنگه پاناما به اقیانوس آرام متصل می‌شود. گرم‌ترین نواحی این اقیانوس در منطقه استوا و سردترین بخش‌های آن در عرض‌های جغرافیایی بالاست. کشورهای زیادی در قاره‌های آمریکا، اروپا و آفریقا و منطقه کارائیب در کنار این اقیانوس قرار دارند. این اقیانوس نسبت به سایر اقیانوس‌ها جوان‌تر است. این اقیانوس از ۶۵ میلیون سال پیش شروع به پیدایش کرده و پهنای آن در هر سال ۲ تا ۴ سانتی‌متر افزایش می‌یابد. درون این اقیانوس رشته‌کوه‌های بسیار بزرگ و طولانی وجود دارد که ارتفاع برخی از آنها به ۳۰۰۰ متر هم می‌رسد. اقیانوس آرام بزرگ‌ترین پهنه آبی جهان است. نام‌های دیگر آن کبیر یا پاسیفیک است. عمیق‌ترین نقطه این اقیانوس گودال ماریانا با عمق ۱۰۹۱۱ متر در نزدیکی کشور فیلیپین قرار دارد. اقیانوس آرام به عنوان بزرگ‌ترین اقیانوس جهان نیمی از سطح کره زمین را فراگرفته است. نام این اقیانوس را فردیناند مازلان به آن داد. در این اقیانوس منطقه‌ای به نام حلقه آتش وجود دارد که ۹۰ درصد زمین‌لرزه‌های جهان در آنجا اتفاق می‌افتد. این منطقه در سواحل غربی آمریکای شمالی و سواحل شرقی آسیا امتداد دارد. بیشتر جزایر جهان در جنوب این اقیانوس قرار دارند. این اقیانوس از طریق تنگه برینگ به اقیانوس اطلس وصل می‌شود. مشهورترین پدیده‌های دریایی این اقیانوس شامل زلزله‌های دریایی، آتشفشان‌ها و سونامی است. سواحل این اقیانوس محل سکونت جمعیت فراوان و فعالیت‌های صنعتی، بازرگانی و انرژی است.

کوچک‌ترین اقیانوس جهان، منجمد شمالی است. این اقیانوس ژرفایی به عمق ۵۵۲۷ متر دارد. این اقیانوس در منطقه قطب شمال کره زمین قرار دارد. قله‌های یخی منطقه گروتلند در صورت ذوب شدن می‌توانند سطح آب اقیانوس‌ها را تا ۶ متر بالا ببرند. نام دیگر این اقیانوس، دنیای کوچک است. به طور کلی این اقیانوس بر آب و هوای سایر مناطق جهان تأثیر زیادی دارد. ضخامت یخ‌های آن از ۲۵ سانتی‌متر تا یک کیلومتر متفاوت است. پلانکتون‌های فراوان این اقیانوس، نهنگ‌ها را به سوی خود جلب می‌کند. انواع موجودات این اقیانوس یک بیوم واحدی را تشکیل داده است. اقیانوس منجمد جنوبی از نظر وسعت با منجمد شمالی برابر است. به عبارتی جنوبی‌ترین اقیانوس‌هاست. به دلیل نزدیکی به قطب جنوب بسیار سرد است. عمق آن تا ۵۰۰۰ متر هم می‌رسد. نهنگ، پنگوئن، خوک دریایی از مهم‌ترین موجودات آن هستند. انباشت عظیم یخ در این اقیانوس به یکسان شدن سطح آب دریاها و جهان کمک فراوانی می‌کند، یخ‌کوه‌های شناور درون این اقیانوس از قطب جنوب جدا شده‌اند که منابع آب شیرین محسوب می‌شوند. وسعت آن‌ها چند برابر آن چیزی است که در سطح آب دیده می‌شود. اکثر جزایر این اقیانوس آتشفشانی هستند.

اکوسیستم	مجموعه گیاهان و جانورانی را که با یکدیگر در یک محدوده مشخص زندگی می کنند؛ برهم اثر می گذارند و از هم تأثیر می پذیرند را اکوسیستم آن محل گویند.
انرژی جزر و مد	نیروی حاصل از جزر (پایین رفتن آب دریا) و مد (بالا آمدن آب دریا) در نواحی ساحلی گویند. برای بهره برداری از این نیرو توربین هایی در نواحی ساحلی مستقر می کنند که با قدرت آب می چرخند و انرژی تولید می کنند.
انرژی زمین گرمایی (ژئوترمال)	انرژی حاصل از گرمای زمین را گویند. به طور طبیعی، دمای زمین در هر صد متر عمق، ۳ درجه سانتی گراد افزایش می یابد. با تزریق آب به درون زمین و گرم شدن آن در درون لایه ها می توان این آب را بالا کشید و از گرمای آن استفاده کرد. در کشورهای ایسلند، زلاندنو و ایالات متحده آمریکا از این انرژی استفاده می کنند.
انرژی فسیلی	انرژی حاصل از سوختن نفت، گاز و زغال سنگ را گویند. این مواد سوختی بر اثر تحول گیاهان و جانوران در درون لایه های زمین به مدت طولانی حاصل می شوند و جزء انرژی های تجدیدناپذیر محسوب می شوند.
انرژی هسته ای	انرژی موجود در هسته اتم رادیو اکتیو است که با شکستن یا پیوند دادن هسته این اتم ها مقدار بسیار زیادی انرژی آزاد می شود.
انفجار جمعیت	افزایش بسیار سریع تعداد جمعیت را در هر مکان، انفجار جمعیت گویند. انفجار جمعیت در قاره های آسیا، آفریقا و آمریکای جنوبی در چند دهه اخیر بیشتر از سایر نواحی جهان بوده است.
بلاایای ثانویه	بلاهایی را گویند که پس از بلاهای طبیعی اولیه به وقوع می پیوندند؛ مثل زمین لغزه که پس از زمین لرزه ممکن است حادث شود یا شیوع بیماری های واگیردار پس از وقوع سیلاب ها.
بیابان / بیابان زایی	به سرزمینی بیابان گویند که شرایط محیطی آن برای گسترش زندگی جانوری و گیاهی مساعد نیست و فعالیت های زیستی در نواحی بیابانی به علت خشکی به شدت محدود و شکننده است. گسترش شرایط بیابانی و محدودتر شدن فعالیت های زیستی را بیابان زایی می گویند.
پدیده انسانی	در جغرافیا به ساخته های دست بشر، مثل جاده ها، شهرها، مزارع و ساختمان ها، پدیده انسانی گویند.
پدیده طبیعی	در جغرافیا به پدیده هایی مانند پوشش گیاهی، رودها، جنگل ها، دریاچه ها و همانند آنها که انسان در پیدایش آنها نقشی نداشته است، پدیده طبیعی گویند.
پس لرزه	لرزش های خفیف زمین را که پس از زلزله اصلی به وقوع می پیوندند، پس لرزه گویند.
پوشش گیاهی	بوته ها، درختچه ها و درخت های یک منطقه را که به صورت طبیعی و خودرو در آن محل وجود داشته باشند، پوشش گیاهی گویند.
تبخیر	تبدیل شدن مایع از حالت جامد یا مایع را به گاز تبخیر گویند.
تبخیر بالقوه	مقدار مایعی که می تواند در صورت وجود آب در یک محل به بخار تبدیل شود.
تبخیر واقعی	مقدار مایعی که طی زمان مشخص (یک سال) به بخار تبدیل می شود.
تخریب جنگل	بریدن یا سوزاندن درختان جنگلی و بهره برداری بی رویه از آنها توسط انسان.
تراکم جمعیت	تعداد افراد ساکن در یک واحد سطح. برای محاسبه تراکم جمعیت در یک مکان، باید تعداد جمعیت را بر مساحت آن مکان تقسیم کرد.
ترسالی	بارندگی بیش از حد متوسط سالانه را در یک مکان، ترسالی گویند. در مقابل، خشکسالی به بارش کمتر از حد متوسط سالانه در یک مکان گفته می شود.
ترشیری (ترشیری)	دوره ای از دوران سنوزوئیک زمین شناسی است که حدود ۶۳/۵ میلیون سال به طول انجامیده است.

سونامی	امواج بلند حاصل از فعالیت های زلزله یا آتشفشان های زیر دریایی که اغلب در ژاپن بیشتر از سایر جاها اتفاق می افتد. ارتفاع این امواج گاه به بیش از ۲۰ متر می رسد و خساراتی را در نواحی ساحلی به بار می آورد.
تعادل محیطی	حالت تقریباً متعادل و پایدار در یک محیط طبیعی بین همه اجزای تشکیل دهنده محیط را تعادل محیطی گویند. در این حالت برتری یک جزء سبب نابودی اجزای دیگر محیط نمی گردد.
تکنولوژی/فناوری	مجموعه علوم و فنون و مهارت هایی که انسان در یک رشته علمی کسب کرده است.
توان بالقوه	توان بالقوه یا توانایی بالقوه عبارت است از توان موجود در هر ماده یا پدیده برای تغییر وضعیت در آینده، مثلاً در یک دانه گندم، توان بالقوه رویش و تولید یک بوته و خوشه گندم را دارد.
توده هوا	حجم بزرگی از هوا که در آن خصوصیات دما و رطوبت یکنواخت باشد. توده های هوا با استقرار بر روی مناطق، خصوصیات خود را به آن مناطق می دهند.
گردشگری	از نظر تاریخی به اشراف زادگان فرانسوی که برای تحصیل و کسب تجربیات زندگی به سفر می رفتند، گردشگر می گفتند. اصطلاح گردشگر از قرن نوزدهم معمول شد. بعدها در فرانسه این اصطلاح را برای کسانی به کار بردند که برای سرگرمی و گذران اوقات فراغت به فرانسه سفر می کردند. به این گونه سفرها بعداً گردشگری اطلاق شد و در سطح جهانی به کار رفت.
گرم شدن کره زمین	پدیده گرم شدن زمین، تغییر دمای زمین در اثر فعالیت صنعتی بشری است.
دید ترکیبی	توجه به عملکرد و ارتباط همه اجزای تشکیل دهنده یک محیط را نگرش یا دید ترکیبی (کل نگری) اطلاق می شود.
جابه جایی مواد	یکی از مراحل فرسایش که در آن مواد حاصل از تخریب به وسیله عوامل طبیعی حمل شده و از جایی به جای دیگر برده می شوند.
جاری شدن رودها	حرکت آب های ناشی از بارندگی یا ذوب یخچال ها و برف ها و چشمه ها بر روی سطح زمین که به شکل جویبارها و رودها بوده و شبکه ای از آب های روان را پدید می آورند.
جلگه	به زمین های همواری که از یکسو به کوه ها و از سوی دیگر به پهنه های آب (دریاها، دریاچه ها و ...) محدود می شوند جلگه گویند؛ مثل جلگه خوزستان، جلگه خزر
جنگل	رویش متراکم درختان در یک محدوده را جنگل گویند. در جنگل معمولاً فاصله درختان از یکدیگر کم است و اکوسیستم خاصی در آنجا وجود دارد.
جنگل های استوایی (حاره ای)	جنگل های متراکمی که در نزدیکی خط استوا و مجاورت آن ایجاد شده اند و در آنها شرایط گرم و مرطوب حکمفرماست. این جنگل ها را جنگل حاره ای نیز گویند.
جوانی جمعیت	هنگامی که درصد زیادی از جمعیت کمتر از ۱۵ سال سن داشته باشند، جمعیت جوان است. کشورهایی که جمعیت جوان دارند دارای هرم سنی با قاعده پهن می باشند.
جو فوقانی	از ارتفاع ۱۶ کیلومتری به بعد را در اتمسفر زمین، جو فوقانی گویند. از این ارتفاع به بعد تغییرات جوی به سرعت رخ نمی دهند.
جبهه هوا	توده های هوا در برخورد با یکدیگر در یک مرز مشترک یک جبهه هوا را تشکیل می دهند.
گردشگر	به کسی که به کشور یا شهر یا محیطی غیر از محیط زیست عادی خود برای مدتی که کمتر از ۲۴ ساعت و بیش از یکسال نباشد سفر کند و قصد او از این سفر استراحت، تفریح، ورزش، دیدار فامیل، کسب و کار، مأموریت، شرکت در گردهمایی های علمی، معالجه، تحقیق یا فعالیت های مذهبی باشد، گردشگر گویند.
چاله	سرزمین پست و فرونشسته ای که آب های اطراف را به سوی خود می کشد. اغلب چاله ها منشأ زمین ساختی دارند و یا فرو رفتن قسمتی از زمین ها بر اثر انحلال و یا شکست در قسمت های درونی سبب ایجاد چاله ها می شوند. ابعاد چاله ها متفاوت است.

چشم انداز	بخشی از سطح زمین که شکل خاصی از ناهمواری‌ها، آب‌ها، پوشش گیاهی و زندگی انسانی را به نمایش می‌گذارد.
حوضه آبریز	حوضه یا چاله‌ای با ابعاد متفاوت که آب‌های اطراف را به سوی خود می‌کشد و در نهایت به یک دریاچه، دریا، اقیانوس تبدیل می‌شود. مثل حوضه آبریز دریای خزر، حوضه آبریز دریاچه ارومیه یا حوضه آبریز خلیج فارس.
حوضه آبگیر	منطقه یا حوضه‌ای که آب‌های آن جمع شده و به هم می‌پیوندد و به وسیله یک شبکه از جریان‌های سطحی از آن منطقه خارج می‌شود. مثل حوضه آبگیر ارس، حوضه آبگیر گاماسیاب.
حوضه بسته	حوضه یا چاله‌ای که آب‌های اطراف به آن وارد می‌شود، اما از آن جریانی خارج نمی‌گردد. آب حوضه‌های بسته ممکن است بر اثر مصرف کشاورزی یا صنعتی یا تبخیر و امثال آنها کم شود.
خشکی هوا	کمبود بخار آب در اتمسفر به مقدار پایین‌تر از حد معمول و یا کمبود ریزش‌های جوی را در یک دوره معین در یک مکان، خشکی هوا گویند.
خطوط هم فشار	فشار هوا در امتداد عرضی یک توده هوا از یک مرکز به اطراف تغییر می‌کند. از به هم پیوستن نقاط هم فشار، خطوط بسته‌ای حاصل می‌شود که به خطوط هم فشار معروف است.
خاورمیانه	به مجموعه کشورهای که در جنوب غرب آسیا و شمال شرق آفریقا (مصر) قرار دارند گفته می‌شود.
داده	مجموعه اطلاعات یا ارقامی که بر روی آنها پردازش صورت نگرفته و به حالت خام باشند.
دشت	سرزمینی نسبتاً هموار و کم‌شیب که اطراف آن را کوه‌ها محاصره کرده باشند.
دلتا	محلی که در آن مواد حمل شده توسط رود در محل تقاطع با دریا بر جای گذاشته می‌شود. این محل‌ها اغلب به شکل یک مثلث در می‌آیند که در زبان یونانی دلتا Δ گفته می‌شود.
دوره بازگشت	مدت زمانی که طول می‌کشد تا یک پدیده مجدداً تکرار شود.
دوره زمانی	شرایط یا وضعیت مشابهی که طی یک وقفه زمانی مجدداً دیده می‌شود؛ مثلاً در هر ۲۴ ساعت که یک دوره زمانی به نام شبانه‌روز است، زمین یک بار به دور خود حرکت وضعی را انجام می‌دهد.
دیوار برلین	دیواری که بین دو قسمت شرقی و غربی شهر برلین در آلمان کشیده شده بود و قلمرو نیروهای بلوک شرق (کمونیست) و بلوک غرب (سرمایه‌داری) را از نظر سیاسی مشخص می‌کرد. این دیوار پس از وقوع تحولات سیاسی در اوایل دهه ۱۹۹۰ و اتحاد دو آلمان برچیده شد.
رشد طبیعی جمعیت	رشد طبیعی جمعیت حاصل تفاضل میزان مولید از میزان مرگ و میر است. اگر میزان تولدها بیش از مرگ و میرها باشد، جمعیت رشد می‌کند.
رابطه متقابل انسان و محیط	حضور انسان در محیط طبیعی همواره با دخالت‌های انسان در آن محیط و اثرات محیط طبیعی بر زندگی انسان همراه بوده است. به مجموعه این کنش‌ها و واکنش‌ها، رابطه متقابل انسان و محیط گفته می‌شود.
ریزش‌های جوی/ بارندگی	ریزش برف، باران، تگرگ یا شبنم و هرنوع رطوبت جوی دیگر از آسمان به زمین را بارندگی یا ریزش‌های جوی گویند.
زاغه نشینی	زندگی در خانه‌های موقتی یا دائمی که از چوب، ورقه‌های آهن، حلبی، حصیر و همانند آنها در پیرامون شهرهای بزرگ ساخته شده را زاغه نشینی گویند. کیفیت زندگی در این خانه‌ها معمولاً پایین و فاقد امکانات بهداشتی‌اند.
زباله صنعتی	ضایعات ناشی از صنایع که پس از تبدیل مواد اولیه به کالاهای ساخته شده حاصل می‌گردد و چون مورد استفاده دیگری ندارد، دور ریخته می‌شود.

سرشماری جمعیت	انجام عملیات جمع‌آوری، تنظیم و انتشار اطلاعات جمعیتی در یک زمان معین و در مورد همه افراد ساکن در یک قلمرو خاص، مثلاً یک کشور را سرشماری جمعیت گویند.
سموم دفع آفات گیاهی	موادی که کشاورزان برای مبارزه با آفات یا امراض گیاهی به کار می‌برند.
سنجش از دور	فن بهره‌برداری از داده‌های ماهواره‌ای و تفسیر آنها در بررسی ویژگی‌های بهره‌برداری از منابع زمین
سنگ آذرین درونی	مجموعه سنگ‌هایی که بر اثر سرد شدن مواد آذرین در درون لایه‌های زمین تشکیل شده باشند. این سنگ‌ها معمولاً بلورهای درشت دارند.
سوبسیدانس	پایین آمدن تدریجی و آرام توده هوا به طرف سطح زمین که باعث افزایش فشار جوی در یک منطقه می‌شود.
سیاست‌های جمعیتی	مجموعه اصول، تدابیر و تصمیمات مدونی که از سوی دولت‌ها در زمینه مسائل مربوط به جمعیت (مثل کاهش، افزایش، تغییر ساختمان جمعیت، جابه‌جایی و ...) اتخاذ می‌شود.
شبکه آبراهه	مجموعه آبراهه‌ها و شاخه‌ها و رودهایی که در یک حوضه آبرگیر وجود دارند و آب‌های آن حوضه را به خارج از آن (حوضه آبریز) هدایت می‌کنند.
گیاهان شوری‌پسند	گیاهانی که در نواحی خشک و نیمه خشک که در آنها مقدار املاح درون خاک زیاد است، رشد می‌کنند. این گیاهان به گیاهان خشکی‌پسند نیز معروف‌اند.
شهرک اقماری	شهرهای کوچکی که به فاصله کم در پیرامون شهرهای بزرگ احداث می‌شوند تا جمعیت اضافه شهرهای بزرگ در آنها سکونت کنند. این شهرک‌ها از نظر اقتصادی و اجتماعی به شهرهای بزرگ وابسته‌اند.
شیب دامنه	میزان اختلاف ارتفاع بین دو نقطه و فاصله افقی بین آنها در روی یک دامنه را گویند. میزان شیب دامنه را به درصد یا درجه بیان می‌کنند.
صادرات نامرئی	به درآمدهای حاصل از گردشگری در یک کشور صادرات نامرئی گویند. گردشگران در کشور میزبان بابت خدمات و کالاهای مختلف هزینه‌هایی می‌پردازند که در واقع مثل این است که خدمات و کالاهای داخل کشور به کشور محل زندگی گردشگر صادر شده باشند.
عرصه زیستی	محیط یا فضایی که در آن موجودات زنده مثل گیاهان و جانداران زندگی می‌کنند، همانند محیط جنگلی.
عرض جغرافیایی بالا	عرض‌های جغرافیایی نزدیک به مدار ۶۰ درجه شمالی و جنوبی در کره زمین و بالاتر از آن.
غرقابی کردن	یکی از روش‌های آبیاری زمین‌های زراعی که در آن برای مدت طولانی به زمین آب داده می‌شود به طوری که تمام فضاهای خالی خاک پر شده و آب اضافی تا مدتی روی خاک باقی می‌ماند. این روش برای آبیاری گیاهان مناسب نیست.
فرسایش	فرایند تغییر چهره ظاهری زمین بر اثر فعالیت آب، باد، امواج و عوامل دیگر که شامل مراحل تخریب، حمل و انباشتن مواد است.
فرسایش خاک	فرایند تخریب خاک و انتقال مواد حاصل از آن از جایی به جای دیگر توسط عوامل طبیعی یا انسانی.
فرسایش کاوشی	کنده شدن و حمل مواد به وسیله آب‌های جاری یا بادهای که سبب کاهش حجم و مقدار مواد در یک قسمت از ناهمواری‌ها می‌شود. رودها در مسیر خود، در قسمت‌های پرشیب عمل فرسایش کاوشی را انجام می‌دهند.
قطب آهنگ	به ماهواره‌هایی قطب‌آهنگ گویند که برداشت اطلاعات را در مسیر قطبین (از یک قطب به قطب دیگر زمین) انجام می‌دهند.

قنات (کاریز)	روشی برای انتقال آب از درون سفره‌های آبدار زیرزمینی به مزارع و روستاهای دوردست. در این روش یک مجرای زیرزمینی به وسیله چاه‌های متعدد به یکدیگر متصل شده و بالأخره آب حاصل از زیرزمین خارج و در محل مظهر قنات مورد استفاده قرار می‌گیرد.
کواترن	دوره حاضر از دوران سنوزوئیک زمین‌شناسی که ۲ میلیون سال اخیر تاریخ زمین‌شناسی را دربرگرفته دارای دو عصر پلی‌ایستوسن و هولوسن (معاصر) است.
کوهزایی	چین خوردگی پوسته زمین و مواد رسوبی آن بر اثر فعالیت‌های نیروهای درونی زمین که سبب ایجاد ناهمواری‌ها می‌شود.
کاربری زمین	به کارگیری زمین برای مقاصد خاص مثل شهرسازی، زراعت، مسکن، تجارت یا صنعت
گازهای گلخانه‌ای	به گاز کربنیک، متان و دی‌اکسید کربن که در اتمسفر زمین مانع بازگشت انرژی حاصل از تابش خورشید می‌شود و گرمای زمین را سبب می‌شوند، گازهای گلخانه‌ای می‌گویند.
گردش آب در طبیعت	فرایند چرخش آب بین اتمسفر زمین، خشکی‌ها و دریاها را گردش آب در طبیعت گویند. طی این فرایند، رطوبت موجود در زمین به شکل مایع، جامد یا گاز در بخش‌های مختلف زمین گردش می‌کند و عامل اساسی این گردش، انرژی حاصل از تابش خورشید می‌باشد.
گسل / گسله	ایجاد شکستگی و اختلاف ارتفاع در درون سنگ‌ها و لایه‌های زمین بر اثر نیروهای درونی را گسل یا گسله گویند. میزان جابه‌جایی در گسله‌ها ممکن است از چند سانتی‌متر تا چند کیلومتر باشد.
لکه خورشیدی	مناطق نسبتاً تاریک در سطح خورشید که نشانگر دمای پایین‌تر نسبت به نواحی اطراف خود است. تعداد این لکه‌ها متفاوت بوده و به شکل دوره‌ای ظاهر می‌شوند. برای آنها دوره ۱۱ ساله‌ای در نظر گرفته شده است. افزایش تعداد این لکه‌ها بر شدت میدان مغناطیسی زمین تأثیر می‌گذارد.
لیتوسفر	سنگ کره، بخشی از قشر کره زمین است که به صورت جامد بر روی بخش ماگما (مواد مذاب درونی) قرار گرفته است. قطر این قشر جامد حدود ۱۰۰ کیلومتر است.
محیط زیست	پهنه‌ای از سطح زمین که زیستگاه موجودات زنده اعم از گیاه، انسان و جانوران باشد.
مخروط افکنه	محلی که در آنجا مواد حاصل از فرسایش رودخانه‌ای بر جای گذاشته می‌شوند و معمولاً شکل مخروطی داشته و در محل خروج رودها از کوهستان‌ها؛ یعنی کوهپایه‌ها تشکیل می‌شوند. مخروط افکنه‌ها ممکن است ابعاد مختلف داشته باشند.
مدار رأس السرطان	عرض جغرافیایی ۲۳ درجه و ۲۷ دقیقه شمالی را گویند. در روز اول تیرماه، انوار خورشید به شکل عمودی به این مدار یا عرض جغرافیایی می‌تابند. در مقابل، مدار رأس الجدی قرار دارد که در همان عرض اما در نیمکره جنوبی قرار دارد و در روز اول دی‌ماه انوار خورشید بدان عمودی می‌تابند.
مراتع مخروطه	مراتعی که به علت سیل یا چرای بی‌رویه دام‌ها و دیگر اقدامات انسانی به صورت غیر قابل اصلاح درآمده باشند.
مصوب	محل ورود رود به دریا یا دریاچه را مصب گویند. نام دیگر آن دهانه رود است.
مصرف سرانه آب	مقدار آبی که هر فرد در واحد زمان (روز، ماه یا سال) برای آشامیدن یا دیگر امور روزمره خود مصرف می‌کند.
مقاومت الکتریکی	اختلاف پتانسیل الکتریکی بین دو سر یک جسم یا ماده که از آن جریان الکتریکی عبور کرده باشد. معمولاً مقداری از جریان الکتریکی که از مواد می‌گذرد کاسته می‌شود که به مصرف گرمایش آن جسم می‌رسد. لایه‌های زمین مقاومت‌های الکتریکی متفاوت دارند.
مگاتن	مقدار انرژی معادل ۱۰ ^۶ تن یا ۱۰ ^۹ کیلوگرم.

منطقه‌ای که شامل یک کلان شهر و تعداد شهرک اقماری است و معمولاً آنها با یکدیگر ارتباط کارکردی روزانه دارند (در زمینه اقتصادی، اجتماعی، شغلی، خدماتی و ...).	منطقه شهری
مناطق از زمین که در نیمکره شمالی بین مدار رأس السرطان تا مدار قطبی (۶۶ درجه شمالی) واقع شده‌اند.	منطقه معتدل شمالی
برخی از مواد در طبیعت خاصیت ناپایدار دارند، مانند مواد رادیواکتیو و با گذشت زمان هسته آنها به هسته سبک‌تر تبدیل می‌شود. این واپاشی هسته‌ای همراه با گسل پرتوهایی همراه است. این خاصیت هسته‌ها را پرتوایی و هسته‌های ناپایدار را که توانایی ارسال پرتو دارند هسته‌های پرتوزا می‌نامند. (نگاه کنید به کتاب فیزیک ۱ و ۲ پیش دانشگاهی رشته ریاضی صفحه ۲۴۷ نیروی هسته‌ای)	مواد پرتوزا
موادی که در اعماق زمین بر اثر فشار و گرما به شکل مذاب درمی‌آیند و در صورت بروز آتشفشان‌ها به سطح زمین راه می‌یابند. این مواد حالت خمیری و روان دارند.	مواد مذاب
نوعی مهاجرت که در کشورهای پیشرفته صنعتی مشاهده می‌شود و مردم ساکن شهرها ترجیح می‌دهند محل زندگی خود را به روستاها منتقل نمایند. نام دیگر آن شهرگزینی است. این نوع مهاجرت اغلب به خاطر فرار از سر و صدا و هوای آلوده شهرها یا ناهنجاری‌های اجتماعی شهرها صورت می‌گیرد.	مهاجرت از شهر به روستا
نوعی مهاجرت که در آن افراد از یک کشور به کشور دیگر می‌روند تا از شرایط کاری یا زمینه‌های فعالیت‌های اجتماعی کشور مقصد بهره‌گیرند.	مهاجرت خارجی
مهاجرتی که به شکل دائمی، فصلی یا موقتی بین قسمت‌های داخلی یک کشور صورت می‌گیرد.	مهاجرت داخلی
نوعی مهاجرت که اغلب در پیرامون شهرهای بزرگ به وقوع پیوسته و مردمی که در شهرها کار می‌کنند شب‌ها برای استراحت و سکونت به نواحی پیرامون شهرها سفر می‌کنند. به عبارت دیگر محل کار و محل زندگی افراد با یکدیگر فاصله دارد و این فاصله هر روز طی می‌شود.	مهاجرت روزانه
نوعی از نقشه‌های جغرافیایی که در آنها احتمال وقوع یک پدیده مثل زمین لرزه یا سیل و مانند آنها نمایش داده می‌شود.	نقشه پهنه بندی
نوعی نقشه که در روی آن ابعاد عوارض محیطی به مقدار بسیار زیاد کوچک شده‌اند. مثل نقشه‌هایی که در آنها عوارض تا حدود ۱ میلیون برابر کوچک شده‌اند.	نقشه کوچک مقیاس

ناپایداری هوا	شرایط جوی نآ آرام به صورت وزش باد - بارش را حالت هوای ناپایدار یا ناپایداری هوا گویند.
نیمرخ / یرش	نمایش شیب‌ها یا ناهمواری‌ها با ویژگی‌های زمین‌شناسی در یک امتداد خاص.
نیروگاه هسته‌ای	نیروگاه هسته‌ای کارخانه تولید برق است و انرژی هسته‌ای را به جریان برق تبدیل می‌کند و شامل یک یا چند راکتور، سیستم تولید برق و واحدهای تولید سرما است.
نقشه توپوگرافی	نوعی نقشه طبیعی که نمایشگر وضعیت ناهمواری‌های زمین است. در این نقشه‌ها پراکنندگی شهرها و جاده‌ها ممکن است ترسیم شده باشند.
واحه	جایی در بیابان که به علت وجود آب‌های زیرزمینی و بهره‌برداری از آنها زندگی رونق داشته باشد. معمولاً در چنین جاهایی روستاهای بزرگ و کوچک گسترش می‌یابند.
وارونگی دما (اینورژن)	به طور معمول هرچه از سطح زمین به بالا برویم، دمای هوا کاهش می‌یابد. اگر این موضوع بر عکس باشد؛ یعنی با افزایش ارتفاع از دمای هوا کاسته نشود گویند که وارونگی دما (اینورژن) به وقوع پیوسته است. وارونگی دما در زمستان سبب استقرار آلودگی هوا در سطح شهر می‌شود.
هرم سنی جمعیت	نموداری که با آن ساختمان سنی جمعیت نشان داده می‌شود و بر روی یک محور آن تعداد یا درصد جمعیت و در روی محور دیگر، تعداد زنان و مردان با گروه‌های سنی مختلف نشان داده می‌شود.
هوا	نوعی درخت که از شیره آن در تولید کائوچو (لاستیک طبیعی) استفاده می‌شود.
هیدروسفر	(کره آب) به مجموعه آب‌های سطح زمین شامل دریاچه‌ها و اقیانوس‌ها اطلاق می‌شود.
یخچال قطبی	پهنه‌های عظیم یخی در نواحی قطبی (شمالی و جنوبی) که به علت سرمای محیط گسترده شده و ممکن است تا مدت‌ها پایدار بمانند.
یخچال کوهستانی	توده‌های بزرگ و قابل توجهی از برف و یخ فشرده شده که در نواحی مرتفع کوهستانی از سالی به سال دیگر یا چند سال پایدار می‌مانند و ذوب نمی‌شوند.

تقدیر و تشکر

شورای برنامه‌ریزی گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی مراتب سپاس و قدردانی خود را از اساتید محترم گروه جغرافیای دانشگاه‌های تربیت معلم، تهران، تربیت مدرس و شهید بهشتی، همچنین گروه‌های آموزشی جغرافیا در استان‌ها که با ارائه نظرات و پیشنهادهای سازنده خود در بازنگری این کتاب نقش مؤثری بر عهده داشتند تقدیم می‌دارد.

همچنین از همکاری‌ها و مساعدت صمیمانه نهادها و ارگان‌هایی که در ارائه اطلاعات مورد نیاز، مؤلفان را یاری نموده‌اند سپاسگزاری می‌شود:

- سازمان جنگل‌ها و مراتع، وزارت جهاد کشاورزی
- سازمان حفاظت محیط زیست
- روابط عمومی سازمان آب منطقه‌ای تهران
- روابط عمومی وزارت نیرو
- مؤسسه بین‌المللی زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله
- کمیته ملی کاهش اثرات بلایای طبیعی
- ستاد حوادث غیرمترقبه وزارت کشور
- سازمان هواشناسی کشور
- سازمان نقشه‌برداری کشور
- شورای پژوهش‌های علمی و صنعتی کشور

- سازمان فضایی ایران
 - سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری
 - مرکز سیستم های اطلاعات جغرافیایی شهر تهران
 - سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح
 - جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران
 - مرکز آمار ایران
 - سازمان انرژی اتمی ایران
- شورای برنامه ریزی گروه جغرافیای دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی موفقیت همه این عزیزان را در خدمت به گسترش علم و فرهنگ کشور، از خداوند متعال خواستار است.

